

PRVA GODINA VLADE CRNE GORE POD LUPOM:

Od reformskog zamaha
do političkog skretanja?

Publikacija je izrađena uz podršku regionalnog projekta SMART Balkan – Civilno društvo za povezan Zapadni Balkan kojeg implementira Centar za promociju civilnog društva (CPCD), Center for Research and Policy Making (CRPM) i Institute for Democracy and Mediation (IDM) a finansijski podržava Ministarstvo vanjskih poslova Kraljevine Norveške. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Centra za demokratsku tranziciju (CDT) i ne odražava nužno stavove Centra za promociju civilnog društva, Center for Research and Policy Making (CRPM), Institute for Democracy and Mediation i Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Norveške.

PRVA GODINA VLADE CRNE GORE POD LUPOM:

Od reformskog zamaha do
političkog skretanja?

AUTORI/KE:

Darvin Murić

Dragan Koprivica

Milena Gvozdenović

Milica Kovačević

Podgorica,
oktobar 2024.

SADRŽAJ:

Uvod	4
Demokratizacija društva: Inkluzivnost, transparentnost Vlade i rad NVO na udaru, izborna reforma stagnira, politička kontrola javnih medija i dalje postoji	6
Vanjska i bezbjednosna politika: Važan korak naprijed u procesu EU integracije, korektno ispunjavanje NATO obaveza, narušeni odnosi sa susjedima	10
Vladavina prava: Ograničeni napredak u pravosuđu, nedostatak suštinskih reformi i nastavak političkog uticaja na policiju i vojsku	14
Reforma javne uprave: Odsustvo meritokratije i partijsko zapošljavanje, partitokratija u javnim preduzećima, spor napredak u digitalizaciji	17
Evropa sad 2: Djelimično ispunjena obećanja uz značajne fiskalne rizike i neizvjesnu održivost penzionog sistema.	19

UVOD

Pred vama je četvrta analiza rada 44. Vlade Crne Gore koju je Centar za demokratsku tranziciju (CDT) pripremio u protekloj godini iz vizure onih oblasti kojima se bavimo više od dvije decenije unazad. Nakon analize ekspozea mandatarata, njenih učinaka u prvih 100 dana, te presjeka njenog rada u prvih devet mjeseci, ovaj ciklus zatvaramo objavljivanjem dokumenta koji sublimira njen rad u prvoj godini.

Crna Gora je početkom oktobra prošle godine dobila treću Vladu nakon krupnih političkih promjena koje su se desile 2020. godine. Ona je po karakteru bila koaliciona (koalicija okupljena oko Pokreta Evropa Sad (PES), uz Demokrate i dvije koalicije albanskih nacionalnih partija), a formirana je uz manjinsku podršku koalicije Za budućnost Crne Gore (ZBCG), raniji Demokratski front (DF).

I pored manjkavosti nekih zakonskih rješenja, netransparentnosti procesa njihove pripreme, ponavljanju loših praksi iz prethodnog perioda, zloupotrebe resursa za stvaranje prednosti na izborima, nesumnjivo najznačajniji rezultat koalicione vlasti u ovom periodu jesu zaključci međuvladine konferencije na kojoj su zemlje Evropske unije (EU) odobrile dobijanje završnih mjerila u poglavljima 23 i 24, što Crnoj Gori omogućava prelazak u sljedeću fazu procesa pristupanja i zatvaranje pregovaračkih poglavlja.

Takođe, vrijedan je pomena i politički uspjeh Vlade, kroz uspostavljanje dogovora vezanog za sprovođenje popisa 2023. godine koji je zadovoljio sve strane i bio ključni uzrok smanjivanja tenzija koje su prijetile da pređu u ozbiljnije društvene nesporazume. Sudeći po prvim izjavama, njegove rezultate kao validne, je prihvatila većina društvenih aktera. Nakon dobrog starta, u djelovanju Vlade i koalicione vlasti sve su bili vidljiviji politički potezi koji se, sa relevantnih domaćih, ali i međunarodnih adresa nijesu mogli okarakterisati ni kao demokratski, a ni evropski i vrlo vjerovatno će imati negativan uticaj na dalju dinamiku našeg evropskog puta. Vlast je donijela pogrešnu političku procjenu da će joj zbog dobijanja IBAR-a biti sve oprošteno.

Pod pritiskom bivšeg Demokratskog fronta, krajem jula 2024. godine izvršena je rekonstrukcija 44. Vlade koja je dovela do formalnog uključenja ovog saveza, ali i promjenu političke strane Bošnjačke stranke koja je, do tada, djelovala iz opozicije. Ovim je vladajuća koalicija obezbijedila dvotrećinsku podršku u Skupštini Crne Gore.

Rekonstrukcija Vlade sprovedena je netransparentno, uz nepoštovanje demokratskih pravila i standarda, nepoštovanje procedura u Skupštini, i predstavlja jasan izraz neprincipijelne političke trgovine i partitokratije.

Dobili smo Vladu sa najvećim brojem članova u Evropi (32). Tako smo od hrabre tvrdnje iz ekspozea premijera Spajića da će Crna Gora biti Švajcarska Balkana i Singapur Evrope, došli da Vlada po broju ministara i vještački skrojenim resorima više podsjeća na vlade nekih drugih država - Srbije ili Bjelorusije. Politički koncept na kome počiva rekonstruisana izvršna vlast više podsjeća na postdejtonsku Bosnu i Hercegovinu skrojenu po etničko-preduzetničkim šavovima, a značajno manje na Vladu građanske države.

Budući da nije zvanično mijenjala svoj program nakon rekonstrukcije, način na koji je ona formirana, broj njenih članova i njihove kvalifikacije, podjela resora i način njihovog formiranja jasno nam govore da je ovim pristupom obesmišljeno jedno od ključnih obećanja iz ekspozee mandatarata – uspostavljanje sistema meritokratije.

Nažalost, umjesto da IBAR i značajna podrška u Skupštini novoj većini bude pozitivna, ispostavilo se da su oni postali negativna prekretnica u funkcionisanju vlasti.

Na lovorikama slave zbog dobijanja IBAR-a uslijedilo je nekoliko veoma problematičnih poteza koalicione vlasti i Vlade. Zakonodavni proces i u Vladi i u Skupštini izrazito je netransparentan i jasno je da vlast ne želi inkluzivno društvo. Čak su se u nedovoljno transparentnoj proceduri donijeli i ključni zakoni koji tretiraju program Evropa sad 2.

Otvoren je i proces udara na NVO sektor i kampanja pritiska na sve koji su se suprotstavili donošenju zakona o stranim agentima, akta koji su osudili svi relevantni domaći i međunarodni demokratski akteri. Iako se dio vlasti izjasnio protiv ovog akta, ostaje činjenica da u ovoj kampanji aktivno učestvuje i jedan potpredsjednik Vlade.

Pokretanje postupka usvajanja zakona o dvojnomo državljanstvu, o kome je opet, svoje rezerve javno iskazala EU, može biti razlog za političku destabilizaciju društva, a time i procesa evropske integracije.

Ovi i drugi politički potezi, a naročito sistemska zloupotreba državnih resursa na lokalnim izborima u Podgorici, nas pozivaju na oprez i potrebu pojačanog monitoringa aktivnosti vlasti. Vidjećemo koji put će Vlada Crne Gore izabrati.

Ostajemo otvoreni za javnu debatu o zaključcima naše analize, kao i za sve dobronamjerne kritike i sugestije.

CDT tim

DEMOKRATIZACIJA DRUŠTVA:

Inkluzivnost, transparentnost Vlade i rad NVO na udaru, izborna reforma stagnira, politička kontrola javnih medija i dalje postoji

I pored zalaganja našeg istraživačkog tima da na polju demokratizacije društva nađemo dobre prakse u djelovanju 44. Vlade, taj zadatak nije bio lak. Slijedi pregled ključnih obilježja njenog rada u ovoj oblasti.

Indeks otvorenosti Vlade, kojim naša organizacija zajedno sa partnerima iz regiona već više od decenije mjeri nivo ove pojave, govori nam da 44. Vlada ispunjava tek 61,4% bazičnih kriterijuma otvorenosti i transparentnosti. Ovo je svrstava na treće mjesto u regionu iza Vlade Sjeverne Makedonije i Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, a ispred Vlade Srbije. Kako je vrijeme odmicalo, Vlada je sve manje imala potrebu za uključivanje važnih aktera u društvu i koristila različite mehanizme da izbjegne javne rasprave o zakonima i drugim odlukama koje donosi. Bez kvalitetnih javnih rasprava usvojen je vladin ekonomski program Evropa sad 2, zakoni koji su bili ključni za dobijanje IBAR-a, Zakon o popisu stanovništva, Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju i drugi važni pravni akti.

Nakon zatvaranja sjednica za javnost, nije ispunjeno obećanje da će se nakon svake sjednice organizovati konferencije za medije. Ovo nije bilo ni moguće jer je čak 61 sjednica izvršne vlasti održana telefonskim putem. Predsjednik Vlade je, prije kampanje za lokalne izbore u Podgorici, dao tek nekoliko intervjua za preferirane medije, i u više navrata je odgovarao na pitanja novinara. Od početka mandata Vlada je održala 19 zvaničnih konferencija za medije bez konzistentnosti i jasnih pravila o tome ko će se obratiti javnosti i nakon koje sjednice.

Ni nakon godinu vlast nije bila u stanju ili nije željela usvojiti izmjene Zakona o slobodnom pristupu informacijama, koji je trebao donijeti poboljšanja na polju transparentnosti i otvorenosti.

Odbor za sveobuhvatnu izbornu reformu nije ostvario rezultate u prvih deset mjeseci svog postojanja i u ovom vremenskom periodu nije predložio Skupštini niti jedan zakonski tekst iz svog djelokruga.

On trenutno nije konstituisan u skladu sa pravilima, jer je Odlukom o njegovom osnivanju predviđeno funkcionisanje na paritetnoj osnovi i to po sedam članova iz parlamentarne većine i sedam iz parlamentarne opozicije. Promjenom političke strane Bošnjačke stranke ovaj paritet je narušen pa sastav Odbora nije u skladu sa Odlukom i na njegovim sjednicama se ne mogu donositi valjane odluke. Takođe, dvije članice tog Odbora prestale su da budu poslanice jer su preuzele funkcije u Vladi. Skupština Crne Gore, iz njoj poznatog razloga, ignoriše ove važne činjenice.

U toku jula 2024, pokrenuta je u okviru Odbora radna grupa koja ima za cilj pripremu novog teksta Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja. Za četiri mjeseca rada ona nije dala nikakav konkretan rezultat.

Nažalost, nastavljene su prakse nebrojenih partijskih kalkulacija kada je u pitanju izborna reforma pa se ovaj saziv Skupštine u ovom segmentu bitnije ne razlikuje od prethodnih. Narativ o važnosti izborne reforme u javnosti i dalje postoji, ali je u praksi sve važnije od ovog krucijalno značajnog koraka naprijed u demokratskim procesima.

Upostavljanju kvalitetnog balansa vlasti, kako to proklamuje naš Ustav, nijesu išli u prilog odnosi i ponašanje institucija iz različitih grana vlasti.

Zakoni o Skupštini i Vladi, koje su predstavnici današnje vlasti čvrsto zagovarali i obećali njihovo donošenje dok su bili opozicija, nijesu ni nakon četiri godine od političkih promjena usvojeni. Bez ovih zakona, nema efikasnog balansa vlasti, a time ni kvalitetne primjene zakona i Ustava.

Umjesto ovoga, imali smo mnoštvo izgovora, nepoštovanje rokova koji su utvrđeni u Srednjoročnom programu rada Vlade Crne Gore 2024-2027, kojim je planirano da predlog Zakona o Vladi bude utvrđen u drugom kvartalu 2024. godine.

U međuvremenu, ponovo je najavljeno donošenje Zakona o Skupštini. Na zalasku prošle godine, predsjednik Skupštine je najavio da će dati predlog zakona do kraja marta ove godine, potom je u maju iz njegovog kabineta saopšteno da pravni tim priprema nacrt teksta koji će predložiti Kolegijumu šefa Parlamenta. To se, naravno, još nije desilo.

Kada je, prije godinu, mandatar odlučio da pred poslanicima u Skupštini Crne Gore ne predstavi svoj program radi "racionalizacije vremena" vjerovali smo da se radi o incidentu prouzrokovanom političkim neiskustvom g-dina Spajića.

Međutim, u protekloj godini, shvatili smo da nije riječ o incidentu nego o najavi tretmana poslanika/ca u Skupštini Crne Gore od strane Vlade koja je sprovedena uz koordinaciju sa predsjednikom Parlamenta.

Tako smo, po prvi put imali priliku da vidimo da se premijer ne pojavi na unaprijed zakazanom premijerskom satu gdje treba da odgovara na pitanja poslanika koje su izabrali građani. Za vrijeme Spajićevog mandata premijerski sat je čak četiri puta otkazivan ili odlagan. Uvedena je i još jedna nova praksa – kad se premijerski sat ne održi predsjednik Vlade odgovore na pitanja poslanika objavljuje na sajtu.

Sličan odnos ministri i prvi čovjek izvršne vlasti imali su i prema većem broju kontrolnih saslušanja kojih, u 2024. gotovo i da nije bilo zbog odbijanja parlamentarne većine da ih zakaže ili zbog konstantnog odlaganja radi navodnih obaveza predstavnika izvršne vlasti.

Ni parlament, odnosno parlamentarna većina i rukovodstvo ove institucije, nijesu ostali imuni na netransparentnost pa su tako i u Skupštini Crne Gore uvedene neke nove prakse, jedna od njih je - obavještavanje poslanika putem SMS-a da se zakazana sjednica neće održati.

Aktivno se radilo i na slabljenju kontrolne uloge Skupštine. Na osnovu proizvoljnog tumačenja Poslovnika i njegovih izmjena parlamentarna većina došla je do toga da na zahtjev trećine članova odbora iz parlamentarne opozicije kontrolno saslušanje može biti organizovano samo jednom u toku redovnog zasijedanja, kao i jednom na zahtjev poslanika većine.

Netransparentnost je evidentna i kada je u pitanju dnevni red Skupštine, odnosno zloupotrebe dopune dnevnog reda. Kako bi se izbjegla javna rasprava o predlozima zakona predsjednik parlamenta koristio je mogućnost da dnevni red dopuni iznenada i bez najave, kao što je to učinio u slučaju Rezolucije o genocidu u sistemu logora Jasenovac, Dahau i Mauthausen, a jednom je sjednica zakazana uz naznaku da će dnevni red biti saopšten na početku same sjednice.

Iako su evidentni propusti i samovolja u tumačenju pravila i Poslovnika bitno je istaći da crnogorski parlament, prema Regionalnom indeksu otvorenosti ispunjava 88,14% parametara administrativne otvorenosti tj. da objavljuje većinu traženih dokumenata.

Predsjednik Vlade i pojedini ministri rijetko su i vrlo selektivno davali intervjue u posmatranom periodu, naglašeno birajući njima bliske medije. Veća otvorenost je zabilježena u periodu predizborne kampanje za lokalne izbore u kojoj je izvršna vlast aktivno učestvovala.

Iako smo u prvih godinu rada Vlade dobili nove medijske zakone ostala je činjenica da izmijenjeni medijski zakoni i dalje ne dotiču problem dezinformacija. Tako smo opet umjesto hvatanja koraka sa modernim državama i usklađivanja sa savremenim politikama EU, Zakonom o digitalnim uslugama (DSA), Zakonom o digitalnim tržištima (DMA) dobili borbu za prevlast u Javnom servisu i usklađivanje zakona sa željama partija.

Promjene zakona u dijelu koji se tiče Javnog servisa i izbora njegovog generalnog direktora izazvala je brojne kritike jer se niotkuda odlučilo da umjesto potrebnih 10 godina radnog iskustva sada je potrebno samo pet. Predsjednik Vlade je čak u jednom momentu ustvrdio da je EU uticala na promjene Zakona, što su iz EU demantovali. Kritičari su ukazali da je ova odredba izmijenjena kako bi se ponovo izabrao g-din Boris Raonić, a reizbor direktora RTCG-a je ponovo urađen na kontroverzan način i uz snažno osporavanje, te provjere nadležnih organa. Takođe, uporno opstaje stav da Javni servis mora biti pod političkom kontrolom vladajuće većine.

Zanimljiva je i pojava uvođenja partijskog faktčekinga. Nalog na mreži X "PES protiv lažnih vijesti" svakodnevno i bez pružanja adekvatnih dokaza targetira medije koji kritički izvještavaju o radu Vlade. Stvar postaje mnogo ozbiljnija ako znamo da postove sa ovog naloga svakodnevno prenose i predsjednik Vlade i visoki partijski i državni funkcioneri bliski njegovoj partiji.

Rekonstrukcijom 44. Vlade dobili smo i ministarstvo regionalno-investicionog razvoja i saradnje sa nevladinim organizacijama, pa je bilo realno očekivati da će se odnosi izvršne vlasti i NVO poboljšati.

Međutim, umjesto toga imamo najavu zakona o agentima stranog uticaja već ranije poznatog u Gruziji, Kigristanu, Rusiji i drugim autokratskim društvima. Predlog je došao od koalicije ZBCG koja ima dva potpredsjednika i tri ministra u Vladi i predstavlja, do sada, jedan od najopasnijih udara na civilni sektor.

Iako su partije koje čine izvršnu vlast sa ZBCG, izrazile protivljenje ovoj inicijativi, odmah po njenom objavljivanju krenula je kampanja kojom se nastoji diskreditovati NVO sektor u Crnoj Gori, uz obilje dezinformacija i manipulacija. NVO se lažno optužuju za neplaćanje poreza i finansijsku netransparentnost, zahtijeva se izjednačavanje statusa

NVO sa političkim partijama i javnim funkcionerima, a uz sve to NVO se etiketiraju kao “parapolitičke organizacije” i “strane agenture”. Najdalje je otišao potpredsjednik Vlade Zogović koji je rekao da su se predlaganjem ovog zakona “istjerali svi zečevi iz grmova”, misleći na NVO koje su mu se suprotstavile.

Slični zakonski “predlozi” su u drugim državama dočekani sa osudom relevantnih međunarodnih institucija i organizacija. EU je u više navrata osudila ovakve inicijative, a Evropski parlament je u novoj rezoluciji pozvao na povlačenje gruzijskog Zakona o transparentnosti stranog uticaja. U rezoluciji se navodi da ovakav zakon predstavlja alat za narušavanje slobode izražavanja, cenzurisanje medija, nametanje ograničenja kritičkim glasovima u civilnom društvu i NVO sektoru. Naglašava se i da to ugrožava ambicije Gruzije za članstvo u EU, šteti njenoj međunarodnoj reputaciji i ometa evroatlansku integraciju zemlje. U konačnom, usvajanje ovog akta je zamrzlo proces pridruživanja Gruzije EU i suspendovalo finansijsku pomoć toj državi.

VANJSKA I BEZBJEDNOSNA POLITIKA:

Važan korak naprijed u procesu EU integracije, korektno ispunjavanje NATO obaveza, narušeni odnosi sa susjedima

Dobijanje pozitivnog Izvještaja o ispunjenosti privremenih mjerila (IBAR) i završnih mjerila u poglavljima 23 i 24 najveći je uspjeh 44. Vlade Crne Gore u prvoj godini njenog mandata. Nakon pune četiri godine stagnacije, od juna 2020. godine kad je otvoreno posljednje poglavlje u pregovorima, napravljen je prvi formalni korak naprijed u procesu evropske integracije. Crna Gora je dobila priliku za dalje reforme i napredak u pregovorima, ali postoji opasnost da bi vlasti mogle izbjegavati suštinske promjene, što bi usporilo stvarni napredak.

Na samom početku mandata Vladu je dočekaio veliki izazov da pokrene zastali integracioni proces kroz deblokadu pravosuđa izborom nosilaca najviših funkcija, i ispunjavanje čak 31 od 82 privremena mjerila u poglavljima 23 i 24. Istovremeno, dočekala ih je i do sada nezabilježena podrška Evropske komisije (EK), podstaknuta geopolitičkim okolnostima, sa jasnom perspektivom dobijanja završnih mjerila za poglavlja 23 i 24, i posljedično zatvaranja pojedinih poglavlja koje je uslovljeno napretkom u oblasti vladavine prava.

Uprkos značajnoj parlamentarnoj podršci i kompromisu s opozicijom, izbor ključnih nosilaca pravosudnih funkcija obilježili su netransparentni politički dogovori, gdje su rezultati i biografije kandidata bili u drugom planu u odnosu na političke interese. Trenutno se pokušava izabrati predsjednik Vrhovnog suda, pozicija koja je u VD stanju od 2020. godine. Osim toga, usvojene su strategije za borbu protiv korupcije i reformu pravosuđa, kao i niz zakona u segmentu pravosuđa, korupcije i medija. Proces je, međutim, kritikovan zbog brzine, manjka konsultacija i transparentnosti, dok su domaći i međunarodni eksperti, poput Venecijanske komisije, ukazali na potrebu daljeg usklađivanja zakona sa standardima.

EK je do samog kraja zadržala krajnje benevolentan stav, i često idući ispod ranije uspostavljenih kriterijuma progledala kroz prste brojnim nedostacima procesa. Ispravljanje tih nedostataka nas svakako čeka u završnim mjerilima.

Međutim, ono što zabrinjava je utisak da se nakon dobijanja IBAR-a izgubio zamah, i da su na dnevnom redu neki drugi prioriteti.

Samo dan nakon pozitivnog IBAR-a uslijedilo je izglasavanje Rezolucije o genocidu u Jasenovcu i logorima Dahau i Mauthausen, što je izazvalo zatezanje u odnosima sa Hrvatskom, ali i otkazivanje posjete predsjednika Evropskog savjeta (ES) Šarla Mišela, i upozorenja o važnosti očuvanja evropskog puta Crne Gore.

Potom je aktuelizovana i inicijativa za izmjene propisa o crnogorskom državljanstvu, koju predvode stranke bivšeg Demokratskog fronta, i koja bi kroz omogućavanje dvojnog državljanstva sa Srbijom i drugim zemljama potencijalno dovela do masovnih zloupotreba prava prebivališta i dramatičnih promjena u glasačkoj strukturi, koje se ne mogu tretirati drugačije nego kao izborni inženjering. Predstavnici manjinskih partija koje učestvuju u vlasti su se manje ili više rezolutno distancirale od ove inicijative. EK je jasno zahtijevala

da je Crna Gora “drži u potpunosti obaviještenom o svojim namjerama” prije bilo kakve odluke o dvojnem državljanstvu, ističući da “kao zemlja kandidat, Crna Gora treba da se uzdrži od bilo koje mjere koja bi mogla ugroziti strateški put zemlje u EU ili bezbjednost EU, uključujući korišćenje prerogativa za dodjelu državljanstva”.

Inicijativa dijela vladajuće većine za usvajanje zakona koji će označiti NVO kao strane agente, po uzoru na Rusiju i druge autoritarne režime, predstavlja još jedan potez koji vodi u sigurno zaustavljanje evropske integracije kao u Gruziji.

Iz ovoga se jasno uočava skretanje fokusa sa reformskih ciljeva koji su ključni za napredak na evropskom putu, poput jačanja vladavine prava, borbe protiv korupcije i poštovanja ljudskih prava. EK je već, u više navrata, izrazila potrebu za dosljednom posvećenošću ovim pitanjima, jer svaki pomak u suprotnom pravcu može ugroziti dalji napredak Crne Gore ka članstvu u EU.

U prvoj godini rada Vlada je usvojila i Reformsku agendu za Plan rasta za Zapadni Balkan, instrument EU koji, po prvi put, uključuje uslovljavanje dobijanja sredstava iz EU fondova ispunjavanjem određenih uslova i sprovođenjem reformi. Iako je ovo važno sa aspekta korišćenja podsticaja za ekonomski rast, iz same reformske agende i predloženih mjera se vidi da je fokus na ekonomiji, dok je vladavina prava u drugom planu.

Kredibilno članstvo u NATO alijansi naglašeno je kao jedan od ključnih prioriteta 44. Vlade u ekspozeu premijera Spajića.

Ključni konstituenti Vlade PES, Demokrate i Koalicija za budućnost Crne Gore (bivši DF) nijesu bili dio procesa učlanjenja Crne Gore u NATO, iz razloga protivljenja, neutralnosti ili činjenice da 2017. godine nijesu djelovali kao politički subjekt.

Ovo nije bila prepreka da Vlada u prvih godinu bude posvećena punoj saradnji sa Alijansom, poštujući utvrđene politike i obaveze iz članstva posebno u dijelu opredjeljenja za vojnu pomoć Ukrajini.

Obavještajna saradnja i Agencije za nacionalnu bezbjednost (ANB) i Obavještajno bezbjednosnog direktorata (OBD) sa partnerskim službama u dijelu obaveza i potreba u procesu saradnje sa NATO je bila zastupljena. Kadrovska rješenja u obje agencije su zadržana, što je svakako dobra poruka institucionalnog kontinuiteta.

Crna Gora izdvaja 2% BDP za vojni budžet, ali ostaje obaveza da se taj iznos na godišnjem nivou u potpunosti utroši shodno planu. Ministarstvo odbrane je nastavilo proces opremanja i modernizacije Vojske što je izuzetno važno sa aspekta ispunjavanja standarda NATO.

Vlada nije javno saopštavala informaciju o iznosu i obliku vojne pomoći Ukrajini tokom 2024. godine.

U javnosti ostaje otvorena debata o stepenu povjerenja u saradnji Crne Gore i NATO članica imajući u vidu da je važan dio vladajuće većine, bivši DF, koji je politički djelovao i djeluje na vidljivim proruskim stavovima. Čelnici DF nijesu naglašeno javno otvarali pitanje članstva u NATO, vojne pomoći Ukrajini ili ukidanje sankcija Rusiji.

Vjerujemo da će ovo pitanje, s obzirom na političke i vrijednosne stavove o NATO dijela vladajuće koalicije, biti posebno praćeno i u narednom periodu od strane domaće javnosti i NATO saveznika.

Crna Gora je godinama gradila imidž države kojoj su dobri odnosi za zeljama u okruženju posebno važni. Sa jednim dijelom susjeda potpisani su sporazumi o razgraničenju, a sa Hrvatskom već dvije decenije funkcioniše privremeni režim na Prevlaci. Suštinski 44. Vlada je naslijedila dobre regionalne odnose, bez obzira na sporadična nerazumijevanja oko pojedinih pitanja.

Dobrosusjedski odnosi su važan element procesa pristupanja u EU, a Vlada u svojoj prvoj godini mandata, nažalost, nije uspjela da sačuva nivo političkih odnosa koje je naslijedila. Različiti vrijednosni pogledi unutar vladajuće koalicije na pojedina istorijska pitanja iz bliske prošlosti doveli su do nesnalaženja Vlade u donošenju pojedinih odluka koje su uslovile ozbiljno narušavanje odnosa sa Hrvatskom.

Činjenica da je Vlada Crne Gore odbila da bude kosponsor, ali je glasala za Rezoluciju o Srebrenici u UN, bio je signal da je Vlada o ovim pitanjima sklona politici balansiranja makar se ona kosila sa vrijednosnim odrednicama koje sama promovije.

Kao rezultat političkog pritiska bivšeg DF-a Skupština Crne Gore je 28. juna usvojila rezoluciju o Jasenovcu kome su iz politikantskih razloga dodati i logori u Dahauu i Mauthauzenu. Ovim je nastavljena politika provociranja i kvarenja odnosa sa susjedima koja se ogledala kroz čestitku neustavnog Dana Republike Srpske ili posjetu njenog predsjednika Milorada Dodika bez zvaničnih obilježja Bosne i Hercegovine. Ovo je ishodovalo upućivanjem protestne note našoj državi.

Usvajanje rezolucije o Jasenovcu izazvalo je oštru reakciju Hrvatske. Lideri DF-a, Andrija Mandić i Milan Knežević kao i potpredsjednik Vlade Aleksa Bečić proglašeni su personama non grata i zabranjen im je ulazak u Hrvatsku. Izglasavanje rezolucije je bio povod otkazivanja posjete predsjednika Evropskog savjeta Šarla Mišela koja je bila zakazana nakon dobijanja IBAR-a. Odnosi sa Hrvatskom posebno su važni jer sa tom državom postoji nekoliko otvorenih pitanja, što bi moglo otežati poziciju Crne Gore u daljem procesu EU integracija.

Još jedno regionalno pitanje ukazalo je na drugačije poglede u vladajućoj većini. Iako su se koalicionim sporazumom obavezali na prihvatanje prethodno definisanih međunarodnih obaveza, "podijeljeno" glasanje crnogorske delegacije o preporuci za članstvo Kosova u Savjetu Evrope ponovo je razotkrilo nekonzistentnu Vladinu regionalnu politiku i otvorilo potencijalni problem i sa ovim susjedom.

Nedavna posjeta predsjednika Vučića Tivtu u sklopu inicijative Brdo-Brioni proces samo je potvrdila više puta iskazanu namjeru predsjednika Srbije da komentariše unutrašnja politička pitanja u Crnoj Gori sa neskrivenom željom da utiče na državne odluke nipodaštavajući crnogorsku državnu vlast i njene predstavnike. Ovo je samo jedan u nizu primjera odnosa Srbije prema državnoj politici Crne Gore, uz jasno naglašavanje njegovih "političkih favorita" na političkoj sceni u Crnoj Gori.

Kada objektivno sagledamo dešavanja na ovom polju u posljednjih godinu, teško ko može zaključiti da su odnosi sa zemljama regiona poboljšani.

U prvoj godini rada Vlada nije uspjela da realizuje izuzetno važan zadatak popunjavanja diplomatske mreže. Predsjednik Crne Gore, koji donosi ukaze o postavljenju ambasadora i potpisuje akreditivna pisma, je odbio dio predloga koji su došli od izvršne vlasti.

Većina diplomatsko-konzularnih predstavništava Crne Gore (20) i dalje djeluje na nivou otpravnika/ca poslova. Crna Gora ima rezidentne ambasadore/ke tek u osam zemalja. Više od godinu dana nemamo ambasadora pri NATO, a već više od tri godine nemamo stalnog predstavnika pri Ujedinjenim nacijama. Crna Gora ima mali broj ambasada, te je svaka od njih značajna i imenovanje diplomatskih predstavnika je izuzetno važno za uspješno predstavljanje.

Iako se dužina trajanja procesa dobijanja agremana u državi prijema koristila kao izgovor, to nije stvarni razlog za ovaj zastoje. Jasno je da je ključni razlog blokade crnogorske diplomatije odsustvo dogovora između nosilaca najviših državnih funkcija o kandidatima, kao i borba između političkih aktera za kandidate sa partijskih kvota. Politički imenovani ambasadori/ke po zakonu mogu činiti samo 30% diplomatske mreže, pa nema nikakvog opravdanja za blokadu imenovanja ambasadora/ki koji dolaze iz reda karijernih diplomata.

VLADAVINA PRAVA:

Ograničeni napredak u pravosuđu, nedostatak suštinskih reformi i nastavak političkog uticaja na policiju i vojsku

Na polju vladavine prava u prvoj godini rada Vlade urađeno je onoliko koliko je bilo neophodno za dobijanje IBAR-a i završnih mjerila za poglavlja 23 i 24. No, to što je bilo potrebno za pravljenje ovog formalnog iskoraka u procesu evropske integracije daleko je od dovoljnog za vidljivo bolje funkcionisanje institucija u ovoj oblasti.

Imenovanje nosilaca najviših pravosudnih funkcija – sudija Ustavnog suda, članova Sudskog savjeta i Vrhovnog državnog tužioca – predstavlja ključni preduslov za funkcionisanje pravosudnog sistema. Ipak, to ne mora nužno značiti da će uslijediti suštinske promjene u pravosuđu, jer je Crna Gora i ranije imala ove institucije, ali joj nijesu pomogle da korupcija i organizovani kriminal ne budu "duboko infiltrirani u državne strukture, uključujući i vrh pravosuđa". Zakulisni dogovori i političke "trgovine" u izboru najviših pravosudnih funkcionera ukazuju na potrebu pažljivog praćenja hoće li novi nosioci funkcija biti u stanju da sistem pravosuđa pomjere od pokornosti prema vladajućima ka služenju pravdi i građanima. I izbor predsjednika/ce Vrhovnog suda, na koji se čeka od kraja 2020. godine, će biti test spremnosti da se pravosuđe oslobodi od partijskog i interesnog kadriranja. Jedini značajan kvalitativni napredak u oblasti pravosuđa, borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala do sada predstavlja rad Specijalnog državnog tužilaštva. Taj napredak je započet još za vrijeme prethodne Vlade, dok je 44. Vlada uspješno valorizovala postignute rezultate SDT-a, koji su imali ključni uticaj na pozitivan IBAR. Ipak, čini se da vrijeme kada su svi mogli prisvajati zasluge SDT-a polako prolazi, i hitno su potrebni pomoci na drugim ključnim poljima.

Potrebne promjene nijesu adekvatno mapirane u novousvojenim strategijama reforme pravosuđa i borbe protiv korupcije, dokumentima sastavljenim na brzinu, bez dovoljno ambicije i jasne vizije.

Usvojena strategija i pravosudni zakoni ne pružaju odgovore na brojne nagomilane probleme u pravosudnom sistemu, ostavljajući ključna pitanja neriješenim i bez jasnog pravca za suštinske reforme.

Iako je godina prilično kratak vremenski period za infrastrukturne poduhvate nije ostvaren značajan napredak u unapređenju prostornih uslova za rad pravosudnih institucija. Tužilaštva i sudovi i dalje funkcionišu u neadekvatnim, tijesnim prostorijama, zatrpani gomilama dokumentacije, dok u nekim od njih plafoni prijete da se obruše. Moderne sudnice, nažalost, većina pravosudnih profesionalaca može vidjeti jedino u filmovima, dok se čak i odavno najavljeno preseljenje Specijalnog državnog tužilaštva odužilo daleko izvan okvira hitnosti i prioriteta.

Pored toga, tužilaštva i sudovi se suočavaju s ozbiljnim deficitom kadra i rastućim prilivom predmeta, pri čemu posebno treba izdvojiti Specijalno odjeljenje Višeg suda u Podgorici, koje sudi po optužnicama SDT-a. Sudije ovog odjeljenja su se obratile javnosti saopštenjem koje jasno ukazuje da, u uslovima u kojima trenutno rade, nijesu u mogućnosti da ispune očekivanja koja su pred njih postavljena.

Usvojeno antikorupcijsko zakonodavstvo ostalo je na nivou kozmetičkih promjena, bez sveobuhvatnih reformi koje bi se uhvatile u koštac s najizraženijim problemima. Izmjene Zakona o sprečavanju korupcije, prema ocjeni Venecijanske komisije, osim u oblasti zaštite zviždača u osnovi nijesu promijenile ništa u odnosu na ranije važeći zakon, uz nekoliko prilagođavanja u tekstu pojedinih odredbi. Samo par mjeseci nakon stupanja zakona na snagu, Ministarstvo pravde je otpočelo rad na novim izmjenama i dopunama, ali i najavilo donošenje posebnog zakona o zviždačima.

Izmjene Zakona o oduzimanju imovinske koristi stečene kriminalnom djelatnošću takođe su ocijenjene kao nedovoljne, posebno od strane civilnog sektora. Venecijanska komisija je ukazala na potrebu za efikasnijom primjenom zakona, koja zahtijeva adekvatne finansijske, tehničke i ljudske resurse za sudove i tužilaštvo. Iako su usvojene izmjene djelimično poboljšale regulaciju oduzimanja imovine u krivičnom postupku, dugo obećavana reforma koja bi uvela oduzimanje u građanskom postupku ostala je neispunjeno obećanje.

Sektor bezbjednosti u prvoj godini rada Vlade obilježila je borba za dominaciju vladajućih partija PES-a i Demokrata. Time je u drugi plan stavljeno nekoliko dobrih poteza koji su osnažili tehničke kapacitete i poboljšali stepen opremljenosti kako Uprave policije (UP) tako i Vojske Crne Gore (VCG). Obećanje premijera da će prakse biti promijenjene, a profesionalan pristup jedino mjerilo rada u ovom sektoru ostale su samo na nivou lijepog političkog narativa. UP je i dalje u suštinskom VD stanju, četvrtu godinu za redom pomoćnici direktora policije nijesu imenovani na osnovu javnih oglasa, a pozicija direktora Brđanina bila je predmet više sudskih odluka. Sve ovo nedvosmisleno demonstrira namjeru Vlade da postupa nezakonito i da na ključnim pozicijama u UP vrši imenovanja ne po principima zasluga, sposobnosti i profesionalnog pristupa nego po kriterijumima političke podobnosti kandidata.

Ove odnose možda najbolje ilustruje činjenica da je ministar unutrašnjih poslova tužio Vladu čiji je član zbog nezakonitog imenovanja VD direktora policije.

Usvojene izmjene Zakona o unutrašnjim poslovima uvode političku kontrolu procesa zapošljavanja i diskriminatorne kriterijume za napredovanje policijskih službenika. Izmjene Zakona ministru daju nova ovlašćenja, a isključena je Uprava za ljudske resurse iz procesa zapošljavanja i vanrednog napredovanja. Ministar sada ima mogućnost da obrazuje komisije i propisuje kriterijume koje će ona primjenjivati. Nova rješenja uvode i "vanredno napredovanje", koje dozvoljava da se bez raspisivanja javnog poziva i dodatnih provjera znanja i sposobnosti vrši napredovanje u službi. Ovo je suprotno prethodno proklamovanim stavovima izvršne vlasti da sva imenovanja u policiji budu zasnovana na zaslugama bez neprimjerenog političkog uticaja. Pojedina zakonska rješenja suprotna su odredbama Zakona o državnim službenicima i namještenicima koja garantuju jednak pristup radnim mjestima za sve građane.¹ Zakonski tekst je usvojen bez mišljenja Evropske komisije, a javnost s pravom ukazuje na mogućnosti dodatne politizacije prijema novih zaposlenih mimo meritokratskih principa za koje se Vlada navodno zalaže.

¹ [https://www.hraction.org/2024/09/16/izmjene-zakona-o-unutrasnjim-poslovima-omogucavaju-partijsko-zaposljavanje-diskriminaciju-i-korupciju/](https://www.hrraction.org/2024/09/16/izmjene-zakona-o-unutrasnjim-poslovima-omogucavaju-partijsko-zaposljavanje-diskriminaciju-i-korupciju/)

Da je Vlada zloupotrebjavala zakon ukazao je Upravni sud i u slučaju razrješenja generalnog inspektora ANB Artana Kurtija. Kao i u slučaju Brđanina, tako i u slučaju Kurtija očigledan je političko-partijski, a ne profesionalni pristup u rješavanju kadrovskih pitanja na važnim funkcijama u sektoru bezbjednosti.

Zanimljivo je i da je Odluka Vlade iz 2019. godine da vojni poligon za vježbe VCG bude na lokaciji Sinjajevine i dalje važeća, a da premijer i ministar odbrane Krapović ostaju pri izjavama kojim su izrazili protivljenje ovom rješenju, ali nijesu ukinuli Odluku prethodne Vlade. Obećanje da će se naći nova lokacija ostalo je mrtvo slovo na papiru, a zbog činjenice da Crna Gora nema svoj vojni poligon otežan je pristup obučavanju Vojske kao i učestvovanje i organizacija niza zajedničkih NATO vježbi.

I Savjet za odbranu i bezbjednost (SOB), kao krovno tijelo koje upravlja Vojskom Crne Gore funkcioniše kao “poligon” za međusobne političke obračune. Spor predsjednika Crne Gore i ministra odbrane oko rješenja za prvog čovjeka Vojske kompletira sliku da je sektor bezbjednosti u prvoj godini mandata Vlade dominantno bio moneta za potkusurivanje partijskih interesa. “Sukob” načelnika Generalštaba Lazarevića i ministra Krapovića negativno se odražava i na funkcionisanje SOB i urušava kredibilitet sistema odbrane. Javna dimenzija “sukoba” uplela je u polemiku i političke partije što nesporno šteti sistemu bezbjednosti.

REFORMA JAVNE UPRAVE:

Odsustvo meritokratije i partijsko zapošljavanje, partitokratija u javnim preduzećima, spor napredak u digitalizaciji

Rekonstrukcijom Vlade je stavljena tačka na obećanja o optimizaciji i racionalizaciji javne uprave. Crna Gora je dobila, do sada, najbrojniju vladu koja ima premijera, sedam potpredsjednika, 25 ministarstava i ministra bez portfelja, a uz to i 54 državna sekretara.²

U nedostatku Zakona o Vladi, izvršna vlast je imala odriješene ruke u odnosu na broj resora, koji su podijeljeni u nezapamćenoj partijskoj trgovini – određeni resori su cjepkani i partijski dijeljeni, a istovremeno su kreirani novi po želji i mjeri partija i pojedinaca u njima. Absurd se sastoji i u tome da Crna Gora sada ima potpredsjednika Vlade za vanjske i evropske poslove i potpredsjednika Vlade za međunarodne odnose, pa je i dalje pitanje kako su uspjeli podijeliti ko će se baviti međunarodnim, a ko vanjskim poslovima. Ovom rekonstrukcijom Crna Gora je stala u red država sa najglomaznijim kabineto na našem kontinentu.

I prije procesa rekonstrukcije, Vlada je bila pod kritikama zbog nastavka prakse partijskog zapošljavanja. U februaru je konačno objavljeno da smo “prebrojali” koliko imamo zaposlenih u javnoj upravi, a izvršna vlast nas je o novim brojevima obavijestila u junu. Nemamo podatke o broju zaposlenih u javnoj upravi tri mjeseca nakon rekonstrukcije Vlade, ali jedno je sigurno – Crna Gora ima nikada veću i nikada skuplju javnu upravu.

Po podacima, iz juna ove godine imali smo 46,489 zaposlenih na centralnom nivou i 7,195 na lokalnom nivou, što čini ukupan broj od 53,684 zaposlenih u javnoj upravi. Naravno, ovo nijesu konačni brojevi, jer nema podataka o broju zaposlenih u privrednim društvima u vlasništvu države i opština, koji zasigurno nije zanemarljiv.

Budžetom za 2024. godinu planirani troškovi za bruto zarade koje se isplaćuju iz državnog budžeta iznosili su rekordnih 678 miliona eura. Rebalansom budžeta u septembru je to uvećano za nešto preko 20 miliona, što znači da je plan da zaposlene u državnoj upravi platimo sa 698 miliona eura samo u ovoj godini. Poređenja radi, u 2023. godinu za zarade je izdvojeno oko 643 miliona eura, a u 2022. oko 542 miliona.

Vlada i dalje ne izvještava o broju angažovanih po osnovu ugovora o privremenim i povremenim poslovima i ugovorima o djelu, koji u praksi “olakšavaju” partijska zapošljavanja. Izdaci za ugovore o djelu iz godine u godinu su u porastu, a rebalansom budžeta je predviđeno dodatnih 312 hiljada eura u odnosu na prvobitni plan. Isplanirano je nešto preko 21 miliona eura za ove ugovore, što je za četvrtinu više u odnosu na 2023, i za 58% više nego što je bilo opredijeljeno u 2022.

² Predviđen broj državnih sekretara po Odluci o utvrđivanju ministarstava koja mogu imati državne sekretare (Službeni list CG, br. 71/2024).

Javna preduzeća su kičma crnogorske partitokratije, i postavljena su kao sigurna utočišta za partijski kadar. Nije poznat broj zaposlenih u javnim preduzećima, ali to nije jedina “tajna” – određena javna preduzeća kriju i druge, bazične informacije i podatke, poput ugovora sa izvršnim direktorima.

U Analizi institucionalnog i regulatornog okvira za poslovanje javnih preduzeća i privrednih društava u većinskom vlasništvu države, koju je Ministarstvo finansija objavilo u julu ove godine, se između ostalog, navodi da je potrebno unaprijediti korporativno upravljanje u preduzećima, profesionalizovati upravne i nadzorne odbore, preporučuje se i jačanje nadzora nad radom preduzeća. Ministarstvo finansija je pokrenulo postupak pripreme Zakona o upravljanju privrednim društvima u državnom vlasništvu. Na internet prezentaciji ministarstva se navodi da se će se zakonskim propisivanjem jasne vlasničke funkcije države/opštine sa pripadajućim ciljevima direktno doprinijeti uspostavljanju osnovnih principa korporativnog upravljanja, kao što su efikasnost, transparentnost i odgovornost.

Nakon godinu dana rada Vlade možemo zaključiti da su hrabra obećanja o uvođenju meritokratije – propala. Umjesto da nagrađujemo individualne sposobnosti, zasluge i dostignuća, meritokratija po mjeri ove Vlade se svela na omogućavanje partijama vlasti da postavljaju i ubacuju svoje kadrove u javni sektor, time zajedno praveći iluziju političke stabilnosti i jedinstva.

Vlada je najavljivala krupne korake i u pravcu digitalizacije javne uprave. Nadležno ministarstvo je u ovoj godini uspostavilo Registar državnih organa i institucija (<https://organi.gov.me/>). Trenutno se radi na novom portalu e-uprave za koji je pojašnjeno da će predstavljati “centralizovani e-šalter za sve usluge”, a naznačeno je da će novi portal otvorenih podataka biti uspostavljen do kraja ove godine. Takođe, najavljeno je da će Ministarstvo javne uprave predvoditi proces kreiranja prve Strategije vještačke inteligencije Crne Gore.

Predlog zakona o informacionoj bezbjednosti, kojim se planira osnivanje Agencije za sajber bezbjednost, upućen je Skupštini.

Međutim, u prvoj godini Vlade nijesmo čuli šta je sa planom osnivanja Nacionalne akademije za javnu upravu koja je najavljena u ekspozeu. Takođe, ne zna se ni kada će korisnici PayPal-a u Crnoj Gori moći koristiti ovu platformu za primanje uplata.

EVROPA SAD 2:

Djelimično ispunjena obećanja uz značajne fiskalne rizike i neizvjesnu održivost penzionog sistema.

Vlada je implementirala Program Evropa sad 2 (ES2) koji je dugo najavljivala, a promovisala tokom predizborne kampanje. "Godinu dana nakon izbora Vlade minimalna plata će biti 700, a prosječna 1000 eura, uz sedmočasovno radno vrijeme" bila je poruka premijera u susret izbora 44. Vlade.

Kreirana su velika očekivanja o poboljšanju životnog standarda građana. Ipak, nakon usvajanja mjera prisutan je "gorak ukus". Vlada nije dosljedno ispunila obećano. Vodila je netransparentno proces i mjesecima se nijesu znale mjere koje će biti dio programa nazvanog ES2. To je za posljedicu stvorilo spekulacije o načinu realizacije vladinih ciljeva i podstaklo nepovjerenje dijela javnosti. Način realizacije mjera kao i same mjere bile su predmet snažnih kritika i predsjednika države Jakova Milatovića posebno u dijelu budućeg funkcionisanja Fonda penzijsko-invalidskog osiguranja.

Vlada je povećala minimalne penzije na 450 eura i tako ispunila jedno od predizbornih obećanja. Ipak, minimalna zarada je umjesto obećanih 700 eura za sve građane realizovana u drugačijem obliku 800 eura za zaposlene koji pokrivaju radna mjesta sa visokom stručnom spremom i 600 eura za zaposlene sa srednjom stručnom spremom. Prosječna plata od 1000 eura i povećanje od 25% koje je u susret formiranju vlade promovisano "kalkulatorom" na sajtu PES-a nije ostvareno. Vladinim mjerama plate će iznad 800 eura biti povećane u prosjeku za 6-7%, što je daleko od obećanih 25%. Obećanje o sedmočasovnom radnom vremenu do sada nije ostvareno.

Takođe, u javnosti se otvorila polemika oko budućeg statusa Fonda PIO jer mjerama Vlade kojima je došlo do administrativnog uvećanja zarada ukinuti su doprinosi za penzije koji su išli na teret poslodavaca i smanjeni isti doprinosi koji su bili na teret zaposlenog. U suštini Vlada se "poigrala" za iznosom bruto zarade smanjujući ih i "prelivajući" dio bruto zarade koji je išao u Fond PIO u neto zarade zaposlenog. Više stotina miliona eura koji zbog ovoga nedostaju ovom fondu Vlada će pokušati da nadoknadi kompenzatornim mjerama, kroz uvećanje PDV za pojedine djelatnosti, uvođenje novih akciza i sl. Ove mjere su sprovedene kroz stvaranje zakonskih rješenja bez adekvatnih javnih rasprava, a stvorio se utisak da je to urađeno i bez potrebnih analiza i razmatranja mogućih negativnih scenarija.

Pojedini ekonomski analitičari ozbiljno su ukazali na neodrživost ovakvih mjera i štetne posljedice na ekonomski i finansijski sistem u dugom roku. I Evropska komisija u komentarima na Program ekonomskih reformi (2024-2026) navodi da rizici ostvarenja vladinog plana zaslužuju dublje razmatranje. Komisija ukazuje da podizanje minimalne zarade i smanjenje doprinosa za penzije može predstavljati veliki rizik uz moguće teške posljedice po fiskalnu održivost Crne Gore, zahtijevajući značajno povećanje indirektnih poreza kako bi se nadoknadila nedostajuća sredstva u budžetu.³

³ <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/726197/evropa-sad-2-ugrozava-drzavne-finansije-evropska-komisija-upozorila-vladu-na-rizike-u-sprovođenju-ekonomskog-programa>

CENTAR ZA
DEMOKRATSKU
TRANZICIJU